

Kinderen, jongeren, seksualiteit en opvoeding

Inleiding op het themanummer “Kinderen, jongeren, seksualiteit en opvoeding”

Henny Bos en Doret de Ruyter

In 1996 wijdde de voorganger van het tijdschrift *Pedagogiek* (Comenius) een themanummer aan jongeren en seksualiteit (Doornenbal & Timmerman, 1996). Sinds die tijd raakte het onderwerp “kinderen, jongeren, seksualiteit en opvoeding” een beetje in de vergetelheid in de Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften. Als er over werd gepubliceerd dan ging het vooral over seksuele risicogedragingen bij jongeren (e.g., VanWesensbeeck et al, 2002), veilig vrijen (de Wit, Breeman, & Woertman, 2005) seksueel misbruik (Hendriks, 2004), seksualiteit bij bijzondere groepen kinderen (Meihuizen-De Regt, 2000) of over de constatering dat jongeren op vrij jonge leeftijd met seks beginnen (de Jong, 2008). Natuurlijk is het belangrijk om over deze onderwerpen meer te weten te komen, maar het lijkt erop alsof het onderwerp altijd op een min of meer problematische wijze wordt belicht. Dit is ook te zien in de wijze waarop bijvoorbeeld in de media over seks en jongeren gesproken wordt.

Afgelopen jaar is er in media met veel spektakel relatief veel aandacht geweest voor jongeren, seksualiteit en seksuele opvoeding. Columniste Myrthe Hilkens schrijft bijvoorbeeld met enige regelmaat over een seksuele normvervaaging die zij in de Nederlandse samenleving waarneemt en ziet daarbij een link met de seksualisering van de muziekindustrie waarin belangrijke rolmodellen voor jonge meisjes (bijvoorbeeld popartiesten als Britney Spears) in pitspoezen-

H.M.W. Bos, dr., Universitair Docent Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen

D.J. de Ruyter, prof. dr., hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Onderwijspedagogiek en Opvoedingsfilosofie

Correspondentieadres: **H.M.W. Bos**, Adr., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen, Nieuwe Prinsengracht 130, 1018 VZ Amsterdam, e-mail: H.M.W.Bos@uva.nl

pakjes in videoclip van MTV voorbij komen (Hilkens, 2008). Ook was er in november 2008 veel commotie rondom de documentaire "Sex Sells" van Mildred Roethof, uitgezonden door de KRO. In deze documentaire vertellen jongeren openhartig dat ze het doodnormaal vinden om op hun 11de, 12de of 13de al seks te hebben in ruil voor drank of een pakje sigaretten. Voor minister Rouvoet (Jeugd en Gezin) was dit een aanleiding om te pleiten voor een maatschappelijke discussie over de in zijn ogen losgeslagen seksmoraal van de jeugd ("Jeugd is te los in seksmoraal", 2008).

Ook was er in november 2008 ophef over een interview met minister Plasterk in de Opzij. In dit interview zegt deze minister over seksuele vorming op basisscholen: '(...) hoe vroeg moet je met kinderen over seksualiteit beginnen? Ik gun kinderen ook een periode dat ze dat allemaal nog niet weten. Laat kinderen onder de 12 nog even kind zijn, houd het orale, anale en vaginale geslachtsverkeer daar nog even weg' ("Kinderen niet actief voorlichten over seksuitwassen," 2008). Hierop volgde een reactie vanuit de Rutgers Nisso Groep en de Nederlandse Vereniging voor Seksuologie. Zij stellen dat het erop lijkt dat Plasterk ervoor pleit om seksualiteit niet vóór het twaalfde jaar in het onderwijs te bespreken en dat Plasterk in zijn uitlatingen ook een éézijdige visie op seksualiteit laat zien: 'In plaats van seksualiteit te reduceren tot (variëaties van) geslachtsverkeer zou de minister seksualiteit in de veel bredere context moeten plaatsen waarin kinderen leren op een respectvolle en gelijkwaardige manier met elkaar om te gaan. Seksuele en relationele vorming houdt per definitie rekening met de seksuele ontwikkelingsstadia van kinderen. Wat dat betreft geldt ook hier 'jong geleerd is oud gedaan' (NVVS, "Seksuologen onthutst over beperkte kijk minister op seksuele vorming", 2008).

Ondanks bovenstaande negatieve geluiden wordt Nederland in de internationale literatuur geroemd vanwege de open en liberale wijze waarop wij 'onze' jongeren informeren en begeleiden in hun seksuele ontwikkeling met als doel dat jongeren zeggenschap krijgen over hun eigen situatie en daarvoor verantwoordelijkheid nemen (Hampton, 2008; Sandfort, 2008). Volgens verschillende onderzoekers is dit onder meer terug te zien in de lage prevalentie van tienerzwangerschappen en lage SOA cijfers onder Nederlandse jongeren in vergelijking met bijvoorbeeld Amerikaanse jongeren (Berne & Huberman, 1999; Dodge, Sandfort, Yarber, & de Wit, 2005; Panchaud, Singh, Feivelson, et al., 2000; Schalet, 2007).

De Amerikaanse seksuologisch onderzoekster Schalet (2000, 2007, 2008) heeft zich gespecialiseerd in de verschillen tussen Nederland en de Verenigde Staten als het gaat om seksuele opvoeding. Zij constateert dat in de Verenigde Staten seksuele opvoeding overheerst wordt door twee paradigma's, namelijk het 'Abstinence' paradigma en het 'Sex- as Risk-Taking' paradigma. In het 'Abstinence' paradigma ligt de nadruk op het prediken van geen seks voor het huwelijk. Jongeren kunnen dan ook nauwelijks vaardigheden verwerven om met relaties om te gaan of over seksualiteit te praten (zie ook: Hampton, 2008). Het 'Sex- as Risk-Taking' paradigma benadrukt dat seks bij jongeren risicovol

en ongezond is. Daarbij wordt in de seksuele opvoeding angst voor seksualiteit ingeboezemd in plaats van te benadrukken dat jongeren ook van seksualiteit kunnen genieten. Schalet (2008) ziet zelf veel meer in het paradigma dat zij bij Nederlandse ouders veel meer dan bij Amerikaanse ouders waarneemt. In dit paradigma staat de ontplooiing van jongeren tot autonome seksuele wezens centraal. Dit begint al in de (vroeg) kinderjaren. Opvoeders hebben de taak om kinderen en jongeren in hun verschillende ontwikkelingsfasen hierbij te ondersteunen door onder andere op een bij de leeftijd passende wijze het kind voor te lichten. Schalet (2008) ziet de kwaliteit van de relatie tussen opvoeder en kind hierbij als een belangrijk uitgangspunt. Iets wat overigens ook het geval is bij andere aspecten in de ontwikkeling van kinderen (Ex, 2008). De Nederlands klinisch-seksuologe Liesbeth Woertman zegt in een interview met ontwikkelingspsychologe Carine Ex dat in de dagelijkse gang van zaken normen en waarden over seksualiteit en schoonheid worden overgedragen en dat het daarbij gaat om de gewone omgang tussen ouder en kind: ‘Beantwoord elke vraag op elk moment (...). Verbloem niets, maar reageer op een manier die bij de leeftijd van een kind past’ (Ex, 2008; pagina 99).

Volwassenen moeten hun taak in de seksuele opvoeding niet laten versloffen totdat het kind zich in de puberteit bevindt. Immers, seksualiteit maakt al vanaf de geboorte onderdeel uit van het dagelijkse leven van kinderen. Kinderen worden, bijvoorbeeld, vanaf hun vierde jaar nieuwsgierig naar hun eigen lichaam en dat van anderen en gaan met allerlei onschuldige spelletjes (dokterje spelen) hun lichaam en dat van anderen ook ontdekken. Kinderen uitleggen dat ieder baas is over het eigen lichaam en dat je elkaar niet zomaar overal ongevraagd mag aanraken zijn belangrijke leerpunten voor kinderen in de vroege kindertijd. In latere ontwikkelingsfasen van het kind spelen (ook) andere zaken een rol, zoals eerste seksuele ervaringen en seksuele identiteit (de Graaf & Rademakers, 2003; Straver, 1980; Rademakers & Straver, 1986). In de verschillende ontwikkelingsfasen van de seksuele levensloop gaat het uiteindelijk om het ontwikkelen van een complex van communicatieve, sociale en sensitieve vaardigheden en mentale en gedragsstrategieën die mensen nodig hebben om op een wederzijds bevredigde manier vorm te geven aan hun seksuele contacten en relaties (Vanwesenbeeck, van Zessen, Ingham, Jatamazovic, de Graaf & Rademakers, 2003 & Stevens, 1999). In het ontwikkelen van deze vaardigheden en strategieën spelen niet alleen ouders een belangrijke rol, maar ook andere opvoeders zoals pedagogisch medewerkers in de kinderopvang en docenten. De verschillende ontwikkelingsfasen van de seksuele levensloop en ook de verschillende opvoeders die daarbij betrokken kunnen zijn komen in dit themanummer ‘kinderen, jongeren, seksualiteit en opvoeding’ aan bod.

Het themanummer begint met een overzichtsartikel die de stand van zaken op het gebied van onderzoek naar de opvoeding en seksuele ontwikkeling van adolescenten in kaart brengt. De Graaf en anderen laten zien op welke wijze de opvoedingsdimensies steun en kennis van en controle door ouders samenhangen met zowel het seksuele doen en laten alsook de seksuele gezondheid van

jongeren. Hun analyse van bevindingen van empirisch onderzoek laat zien dat de eerste twee dimensies als ook een redelijke mate van controle ertoe bijdragen dat kinderen minder seksuele ervaringen hebben, dat de contacten die zij hebben veilig zijn en dat de kinderen competentier zijn. Het belang van deze studie is niet alleen gelegen in het feit dat het een goed overzicht geeft van de stand van zaken, maar ook dat het inzicht biedt in de hiaten van de kennis. Het valt de auteurs op dat de meeste empirisch onderzoeken gericht zijn op één van de drie dimensies en zij pleiten er dan ook voor om onderzoek te entameren dat de interactie tussen de drie dimensies bekijkt.

Hierna wordt in drie artikelen beschreven op welke wijze professionele opvoeders hun rol in de seksuele opvoeding van kinderen en jongeren ervaren. Deze artikelen zijn in leeftijdsvolgorde gerangschikt. Allereerst beschrijven Zwiep en Colegem de resultaten van hun kwalitatief onderzoek onder veertien leidsters van een organisatie voor kinderopvang. De leidsters stonden niet in de rij om geïnterviewd te worden. Daaruit blijkt dat professionele opvoeders nog steeds niet gemakkelijk over seksualiteit praten. Dat maakt het voorstel dat de meesten van hen doen om ook voor seksuele opvoeding een pedagogisch beleid te ontwikkelen en om opvoedingsondersteuning op het gebied van seksualiteit aan leidsters aan te bieden dan ook waardevol. Het blijkt namelijk dat zij allen op een of andere manier geconfronteerd worden met seksueel gedrag van kinderen in hun groepen. Het is dan ook belangrijk dat zij reflecteren op de manier waarop zij daarmee omgaan, aangezien hun optreden niet alleen een positieve maar ook een negatieve invloed kan hebben op de seksuele ontwikkeling van kinderen.

Timmerman alsook Van de Bongardt, Mouthaan en Bos richten hun aandacht op de docenten in het voortgezet onderwijs. Hun onderzoeken vormen tezamen een mooie doorkijk in de wijze waarop het thema seksuele en relationele vorming in het voortgezet onderwijs vorm kan krijgen en welke aspecten docenten nu lastig vinden bij de behandeling daarvan. Timmerman rapporteert over twee kleinschalige onderzoeken onder leerlingen en leraren uit het voortgezet onderwijs. De vergelijking van de uitkomsten van deze twee onderzoeken levert interessante resultaten op. Met name de discrepantie in de verwachtingen van leerlingen ten aanzien van de rol van leraren in hun seksuele opvoeding en de veronderstellingen die de leraren daarover hebben is belangwekkend. Waar leerlingen hun leraren als de belangrijkste informatiebron zien en niet alleen behoefte hebben aan feitelijke informatie maar ook willen spreken over hun emoties, relaties en seks, denken docenten juist dat zij slechts een beperkte rol spelen en dragen zij vooral feitelijke kennis over. Om deze discrepantie te overbruggen zou de inhoud van het onderwijs moeten veranderen, maar dat vraagt het nodige van docenten. Timmerman raadt onder andere aan om in de opleiding van docenten aandacht te schenken aan hun persoonlijke biografie en de manier waarop die hun professioneel handelen beïnvloedt, ook, of met name, waar het gaat om seksueel onderwijs.

Van de Bongardt, Mouthaan en Bos hebben 23 docenten uit het voortgezet geïnterviewd en wilden evenals Timmerman weten op welke wijze die vorm en inhoud geven aan seksuele en relationele vorming. Zij richtten zich op de onderwerpen die de docenten behandelen, wat die daar lastig aan vinden, welke kenmerken van leerlingen hun benadering van seksuele en relationele vorming beïnvloeden en ten slotte over welke competenties de docenten die dit thema verzorgen volgens hen zouden moeten beschikken. De uitkomsten van hun onderzoek vormen een fraaie verdieping van de resultaten die Timmerman ook voor docenten vond. Tevens is het interessant dat hun veronderstelling dat het aanbieden van seksuele en relationele vorming het meest effectief is indien docenten een ‘discourse of erotics’ hanteren bevestigd wordt in het leerling onderzoek van Timmerman. Van de Bongardt et al. laten dan mooi zien waarom juist die benadering moeilijk is voor docenten, zeker de docenten die onderwijs geven aan een multiculturele klas, en op welke wijze hun tekort aan competenties op dat terrein kan worden geleid.

Het themanummer wordt afgesloten met een wijsgerig pedagogische bijdrage van Steutel waarin hij twee argumenten analyseert die gewoonlijk gegeven worden voor het oordeel dat seksuele contacten tussen volwassenen en kinderen jonger dan twaalf jaar moreel verkeerd zijn. Zowel het argument dat dergelijke contacten schadelijk zijn voor kinderen alsook het argument dat kinderen niet in staat zijn om in te stemmen met seksuele contacten kloppen wel, maar zijn beide niet voldoende om het oordeel te rechtvaardigen. Beide leiden ertoe dat slechts een deel van de seksuele contacten als moreel verkeerd beoordeeld kan worden. En de vraag is dan ook of alle seksuele contacten tussen volwassenen en kinderen wel moreel verkeerd zijn. Steutel stelt dat het mogelijk is om te oordelen dat dergelijke contacten wel moreel toelaatbaar zijn, maar alleen indien aan een tamelijk veeleisend criterium wordt voldaan. Hij stelt dat indien het kind vrijwillig seksuele contacten met een volwassene heeft en de ouders van het kind na rijp beraad tot een weloverwogen oordeel zijn gekomen dat die seksuele contacten niet schadelijk zullen zijn voor hun kind, met andere woorden indien zij hun verantwoordelijkheid als ouders serieus nemen, we niet kunnen stellen dat deze contacten moreel verkeerd zijn.

Literatuur

- Berne, L., & Huberman, B. (1999). *European approaches to adolescent behavior and responsibility*. Washington, DC: Advocates for Youth. Dodge, B., Sandfort, Th. G. M., Yarber, W. L. & de Wit, J. (2005). Sexual health among male college students in the United States and the Netherlands. *American Journal of Health Behavior*, 29, 172-182.
- Doornenbal, J., & Timmerman, G. (1996). Jongeren en seksualiteit: Inleiding op een artikelen serie. *Comenius*, 16, 302-305.
- De Graaf, H., & Rademakers, J. (2003). *Seks in de groei. Een verkennend onderzoek naar de (pre-) seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren*. Utrecht: Uitgeverij Eburon.
- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). Seks onder je 25°. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005. Utrecht: Uitgeverij Eburon.
- De Jong, M. (2008). Players en Banga's- Jongeren en seksualiteit in Amsterdam- Zuidoost. *Tijdschrift voor Feministische Antropologie*, 29, 17-28.
- De Wit, J., Breeman, L., & Woertman, L. (2005). Hoe beredeneerd is seksueel gedrag van jongeren? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 29, 125-131.
- Ex, C. (2008). *Opvoeden, wat kun je? Over de ontwikkeling van ouders en kinderen*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Hampton, T. (2008). Abstinence-only programs under fire. *Journal of the American Medical Association*, 299, 2013-2015.
- Hendriks, J. (2004). Meisjes als zedendelict: Een exploratieve studie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 28, 67-74.
- Hilkens, M. (2008). *McSex*. Utrecht: L. J. Veen.
- Jeugd is te los in seksmoraal, (2008, 10 november). *NRC Handelsblad*, pagina 3.
- Kinderen niet actief voorlichten over seksuitwassen, (2008, november). *Opzij*, pagina 39.
- NVVS (2008, November). *Seksuologen onthutst over beperkte kijk minister op seksuele vorming*. Van het internet gehaald op 17 Februari, 2009, <http://www.nvvs.info/docs/Opzij2008.pdf>
- Meihuizen-De Regt, M.J. (2000). Begeleiding van kinderen en jongeren met een lichamelijke handicap wat betreft seksualiteit en relatievorming. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 39, 164- 172.
- Panchaud, C., Singh, S., Feivelson, D. et al. (2000). Sexuality transmitted diseases among adolescents in developed countries. *Family Planning Perspectives*, 32, 24-32.
- Rademakers, J., & Straver, C.(1986). *Van fascinatie naar relatie: Het leren omgaan met relaties en seksualiteit in de jeugdperiode*. Zeist: NISSO.
- Sandfort, Th. G. M., & Cohen-Kettenis, P.T. (2000). Sexual behavior in Dutch and Belgian children as observed by their mothers. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12, 105-115.
- Sandfort, Th. G. M. (2008). *Sex across the ocean. Differences between the Netherlands and the United States*. Alumni lezing Universiteit Utrecht (New York).
- Schalet, A. (2000). Raging Hormones, Regulated Love: Adolescent Sexuality and the Constitution of the Modern Individual in the United States and the Netherlands. *Body & Society*, 6, 75-105.
- Schalet, A. (2007, August 11th). *Sexuality, self-formation and the state in the United States and the Netherlands*. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, New York City, New York.
- Schalet, A. (2008, March 11th). *Beyond abstinence and risk: A new paradigm for adolescent sexual health*. Paper presented at the National STD Prevention Conference, Chicago, Illinois.
- Straver, C. (1980). *Jong zijn en contact zoeken: Problemen en processen rond toenaderingssituaties*. Deventer: Van Loghum Slaterus.

- Vanwesenbeeck, I., van Zessen, G., Ingham, R., Jatamazovic, E., & Stevens, D. (1999). Factors and processes in heterosexual competence and risk: An integrated review of the evidence. *Psychology and Health, 14*, 25-50.
- Vanwesenbeeck, I., Bakker, F., van Fulpen, M., Paulussen, T., Poelman, J., & Schaalma, H. (2003). Seks en seksuele risico's bij VMBO-scholieren anno 2002. *Tijdschrift voor Seksuologie, 27*, 30-39.
- Van Kerkhof, M. PN (1999). “Seksuele ervaring maakt jongeren liberaler”. Jany Rademakers over kinderseksualiteit. *0/25: Tijdschrift over Jeugd, 4*, 18-21.